

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 9

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

INGLIZ BADIY NASRIDA TIRENING SINTAKTIK, SEMANTIK-STILISTIK VA KOMMUNIKATIV-PRAGMATIK FUNKSIYALARI

Islomova Latofat Fazliddinovna

Qarshi davlat universiteti, katta o'qituvchi.

e-mail: latofat.islomova1985@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3918-6260>

Annotatsiya.

Maqolada zamonaviy ingliz badiiy nasrida tirening sintaktik me'yor doirasidan chiqib, semantik-stilistik, kommunikativ-pragmatik va matn hosil qiluvchi vositaga aylanishi tahlil qilinadi. Tirening murakkab gap qismlarini ajratish, izohlash, nutq rejalarini almashtirish hamda ajratilgan konstruksiyalarni emfazatsiyalash funksiyalari faktik misollar asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: tire, ingliz punktuatsiyasi, badiiy matn, ekspressiv sintaksis, kommunikativ fokus, izohlash, nutq rejasi, ajratilgan konstruksiya.

СИНТАКСИЧЕСКИЕ, СЕМАНТИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ И КОММУНИКАТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ ТИРЕ В АНГЛИЙСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЕ

Исломова Латофат Фазлиддиновна

Каршинский государственный университет, старший преподаватель.

Аннотация.

В статье анализируется функционирование тире в современной английской художественной прозе, где оно выходит за рамки синтаксической нормы и приобретает семантико-стилистические, коммуникативно-прагматические и текстообразующие функции. На основе фактических примеров рассматривается использование тире для разграничения частей сложного предложения, пояснения, смены речевых планов, а также эмфатического выделения обособленных конструкций.

Ключевые слова: тире, английская пунктуация, художественный текст, экспрессивный синтаксис, коммуникативный фокус, пояснение, речевой план, обособленная конструкция.

SYNTACTIC, SEMANTIC-STYLISTIC AND COMMUNICATIVE-PRAGMATIC FUNCTIONS OF THE DASH IN ENGLISH FICTION

Islomova Latofat Fazliddinovna

Karshi State University, Senior Lecturer.

Abstract.

The article analyzes the functioning of the dash in contemporary English literary prose, where it extends beyond conventional syntactic norms and acquires semantic-stylistic, communicative-pragmatic, and text-forming functions. Drawing on textual examples, the study examines the use of the dash to separate parts of complex sentences, provide explanations, signal shifts in speech perspective, and emphasize detached constructions.

Keywords: dash, English punctuation, literary text, expressive syntax, communicative focus, explanation, speech perspective, detached construction.

Kirish. Punktuatsiya badiiy matnda faqat sintaktik chegaralarni grafik qayd etuvchi yordamchi tizim emas. U muallifning kommunikativ niyatini, matnning semantik hajmini, ritmik tashkilini va emotsional-estetik ta'sirini yuzaga chiqaruvchi faol vositadir. N. D. Azarova ingliz punktuatsiyasini sintaktik, semantik-stilistik, kommunikativ-pragmatik va matn hosil qiluvchi funksiyalar birligida o'rganadi. Tadqiqotda ikki nuqta, nuqtali vergul va tire "nofinal", ya'ni gap oxirini bildirmaydigan kuchli tinish belgilari sifatida ko'riladi; badiiy nutqda ularning funksional imkoniyatlari ayniqsa kengayishi qayd etiladi [4, 4–8-b.]. Ekspressiv sintaksis doirasida grafik segmentatsiya sintaktik qurilmaning ta'sir kuchini oshiruvchi vosita sifatida qaraladi [2, 35–42-b.]; grafik-stilistik vositalarning badiiy matndagi funksional faolligi esa I. V. Arnold tomonidan alohida ko'rsatilgan [3, 13–20-b.].

Ingliz punktuatsiyasining o'ziga xosligi shundaki, unda semantik-stilistik vazifa ko'pincha sof sintaktik vazifadan ustun keladi. Muallif bir xil semantik-sintaktik qurilmani turli punktuatsion shaklda rasmiylashtirib, o'quvchining axborotni qabul qilish tartibi, urg'u nuqtasi va hissiy reaksiyasini o'zgartirishi mumkin. Azarova muallif punktuatsiyasini badiiy ma'nolarni ramziy ifodalash usuli deb baholaydi: individual tinish belgilari nozik semantik va emotsional ottenkalarni ifodalab, yozuvchi individual uslubining tarkibiy qismiga aylanadi [4, 20–21-b.].

Mazkur maqolaning maqsadi zamonaviy ingliz badiiy nasrida tirening polifunksional tabiatini to'rtta markaziy yo'nalishda ochib berishdan iborat: 1) murakkab, xususan ergash gapli konstruksiyalarda tire; 2) izohlash-tushuntirish munosabatlarining markeri sifatida tire; 3) muallif nutqi va personaj nutqi o'rtasidagi almashinuvni ko'rsatuvchi tire; 4) ajratilgan bo'laklarni grafik-emotsional jihatdan kuchaytiruvchi tire. Asosiy tezis shundan iboratki, badiiy nasrda tire

ko'pincha sintaktik zarurat tufayli emas, balki kommunikativ fokusni boshqarish, semantik burilish yaratish va o'quvchi diqqatini kuchli pozitsiyaga yo'naltirish uchun tanlanadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Punktuatsiya nazariyasida grammatik, semantik va intonatsion yondashuvlar tarixan parallel rivojlangan. Azarova tahlil qilgan nazariy an'anada tinish belgilari, bir tomondan, gap qismlari o'rtasidagi grammatik aloqani ko'rsatsa, ikkinchi tomondan, nutqning semantik-stilistik ottenkalarini ifodalaydi. Ingliz tili "fransuz tipi"dagi punktuatsiyaga mansub deb qaralib, unda belgi tanlashda ma'no, uslub va tabiiy nutq pauzalarining roli yuqori ekanligi ta'kidlanadi [4, 19–22-b.]. Bu holat tire kabi kuchli belgining normativ sintaksis chegaralaridan chiqib, muallifning individual kommunikativ strategiyasiga xizmat qilishini tushuntiradi. Ingliz punktuatsiyasining umumiy tamoyillarini tizimlashtirgan N. L. Kobrina va L. V. Malakhovskiy ham belgi tanlashini sintaktik tuzilish bilangina cheklab bo'lmasligini ko'rsatadi [11, 5–12-b.]. L. L. Iofik murakkab gap doirasida punktuatsiya va sintaktik bog'lanish o'rtasidagi munosabatni maxsus tahlil qiladi [8, 99–105-b.].

Tadqiqot uchun metodologik tayanch sifatida strukturaviy-sintaktik, mantiqiy-semantik, funksional-kommunikativ va lingvopoetik tahlil birlashtirildi. Azarovanning o'zi ham ingliz badiiy matnidagi tinish belgilarini aynan shu metodlar majmuasi orqali tekshiradi [4, 8-b.]. Mazkur maqolada birinchi bosqichda tire ishtirok etgan konstruksiyaning grammatik modeli aniqlanadi; ikkinchi bosqichda tire oldi va tire orti segmentlari o'rtasidagi semantik munosabat tavsiflanadi; uchinchi bosqichda belgining kommunikativ fokus, emfasis, qo'shimcha axborot, nutq rejasi yoki matn yaxlitligiga ta'siri baholanadi; to'rtinchi bosqichda hosil bo'lgan badiiy-estetik effekt izohlanadi.

Material sifatida yuklangan tadqiqotning tirega bag'ishlangan bobida keltirilgan P. Ackroyd, M. Bradbury, K. Vonnegut, T. C. Boyle, J. Barnes va E. Waugh asarlaridan olingan misollar tanlandi. Misollarni qayta tahlil qilishda manba matnida berilgan sahifalar saqlandi. Shu bilan birga, maqoladagi barcha nazariy xulosalar Azarovanning dissertatsiyasidagi faktik va nazariy materialga tayanadi.

Muhokama

Tirening murakkab gapdagi eng muhim xususiyatlaridan biri uning odatiy sintaktik aloqani "kuchli chegara" orqali qayta talqin qilishidir. Azarova ergash gap oldida tire paydo bo'lganda bosh va ergash qismlar o'rtasidagi sintaktik bog'lanish zaiflashishi, ayrim holatlarda esa odatiy tobelik munosabati qo'shilish munosabatiga yaqinlashishini ko'rsatadi [4, 156-b.]. Demak, tire grammatik tuzilmani yo'qqa chiqarmaydi, balki uning kommunikativ o'qilishini o'zgartiradi. Bu holat ingliz murakkab gaplarida punktuatsiyaning strukturaviy va kommunikativ vazifalari bir-biriga qo'shib ketishini ko'rsatadi; murakkab gap punktuatsiyasining sintaktik asoslari Iofik tadqiqotida ham muhim nazariy muammo sifatida qo'yilgan [8, 99–105-b.].

Masalan: *"I had expected a proposal from her in the next post, but for an entire week I heard nothing at all – even though I had explained in my letter that several other managements were greatly interested"* [1, p. 92]. "Even though" bilan boshlangan qism grammatik jihatdan ergash komponent bo'lsa-da, tire uni oddiy verguldan ko'ra kuchliroq ajratadi. Natijada keyingi qism axborotning fon elementi emas, balki o'quvchi e'tiborini tortuvchi alohida kommunikativ segment sifatida idrok qilinadi.

Xuddi shu mexanizm *"Hardly surprising that I considered these as historical novels – even though their authors ... insisted they were entirely contemporary"* misolida ham kuzatiladi [7, p. 5]. Bu yerda tire keyingi komponentni "afterthought", ya'ni asosiy fikr ortidan qo'shilgan, lekin mazmunan muhim bo'lgan izoh sifatida ajratadi. Belgi segmentni ikkinchi planga surayotgandek ko'rinsa-da, grafik jihatdan uni kuchliroq ko'rsatadi. Ana shu paradoks – ajratish orqali ta'kidlash – tirening badiiy nasrdagi asosiy pragmatik xususiyatlaridan biridir.

Vaqt va o'rin ergash gaplari oldida ham tire normativ vergulga muqobil bo'lib, kutilmagan kommunikativ chegara yaratadi. *"It was a perfectly good word – until Eliot got hold of it"* yoki *"I went downstairs ... to the cemetery of Saint Marx – where I discovered that there was a tomb to ... Mozart"* kabi misollarda tiredan keyingi segment sintaktik jihatdan oldingi qismga bog'liq, biroq pragmatik jihatdan mustaqil va muhim xabar sifatida oldinga chiqariladi [4, 158–159-b.]. Muallifning vergul o'rniga tireni tanlashi o'quvchini tire ortidagi ma'lumotni sekinroq va diqqat bilan qabul qilishga majbur etadi.

Sabab va shart munosabatlarida ham shunga o'xshash hodisa kuzatiladi. *"Lila glanced at Fred with pity – because he was poor, because his wife was no good, because he was fat, because he was a bore"* misolida tire "because" bilan boshlangan sabablar zanjirini alohida kommunikativ fokusga olib chiqadi. Bu holatda sabab munosabati ikki marta – bog'lovchi va punktuatsion vosita orqali – markalanadi. Natijada ergash qismning sintaktik tobeligi susayib, uning izohlovchi va qo'shiluvchi tabiati kuchayadi.

Azarova tireni sintaktik qonuniyatlarga eng kam bo'ysunadigan va deyarli har qanday sintaktik pozitsiyada paydo bo'lib, gapning ma'no tuzilishini ochishga yordam beradigan belgi sifatida tavsiflaydi. Tire bayonni qat'iy to'xtatishi, o'quvchi diqqatini jalb qilishi, ekspressiv segmentatsiya yaratishi, kommunikativ fokusni belgilashi, ohang yoki yo'nalish almashinuvini ko'rsatishi, qo'shimcha va aniqlashtiruvchi ma'lumotlarni joylashtirishi mumkin [4, 162-b.]. Tire va ikki nuqtaning ayrim kontekstlarda funksional yaqinlashuvi punktuatsion sinonimiya masalasini yuzaga keltiradi; N. N. Barulina tire va ikki nuqtaning almashinish qonuniyatlarini maxsus kuzatgan [5, 91–97-b.].

Izohlash-tushuntirish funksiyasi ayniqsa ikki nisbatan mustaqil segment orasida yaqqol ko'rinadi. *"But there could be no more patter and no more songs – to the world I was now Mrs. Cree..."* misolida ikkinchi qism birinchi qismdagi vaziyatning sababiy-izohiy asosini ochadi. *"I hit upon the most charming idea – ever since we moved to Bayswater, I had felt the need for a lady's maid"* konstruksiyasida esa tire birinchi qismda semantik jihatdan ochiq qolgan "idea" mazmunini keyingi qism orqali konkretlashtirishga tayyorlaydi [1, 204-b.].

Tire va ikki nuqtaning funksional yaqinligi ham muhim. Har ikkala belgi oldingi segmentda ochiq qolgan

semantik pozitsiyani keyingi bayon orqali to'ldirishga xizmat qilishi mumkin. Biroq tire izohni shunchaki mantiqiy bog'lamaydi; u ikkinchi qismga qo'shimcha ekspressiv ajralish beradi. Azarova tire yoki ikki nuqta bilan belgilangan ichki strukturaviy bo'linish keyingi segmentning alohida ifodaliligini kuchaytirishini ko'rsatadi [4, 165-b.].

"He recognized very well what troubled him – she played the part of a wife perfectly..." misolida tire umumiy mazmunli "what troubled him" komponentini keyingi konkret hukm bilan ochadi. *"Quite the opposite case might be inferred – the Marr murders of 1812 reached their apotheosis..."* misolida esa ikkinchi qism birinchi qismdagi umumlashtirilgan xulosaning mazmunini ochib beradi. Bu konstruksiyalarda tire prospektiv signalga o'xshab ishlaydi: o'quvchi undan keyin oldingi segmentning semantik bo'shlig'i to'ldirilishini kutadi.

Izohlash funksiyasining estetik natijasi "kutulich effekti"dir. *"He told me his story once – how he was almost crushed to death as a child..."* kabi qurilmada tire semantik jihatdan yagona mavzuga mansub qismlarni ko'z bilan uzoqlashtiradi, shu orqali qisqa muddatli tarang kutish hosil qiladi va ikkinchi segmentni alohida ajratadi. Demak, izohlash-tushuntirish funksiyasi tirening nafaqat mantiqiy-semantik, balki emotsional-estetik tabiatini ham ochadi.

Badiiy matnda muallif nutqi, personajning ichki nutqi va o'zlashtirma nutq bir-biriga singishib ketishi mumkin. Tire bunday almashinuvni grafik ko'rsatishning samarali vositasidir. Grafik vositalarning funksional imkoniyatlari matnning ichki segmentatsiyasi va nutq rejalarini farqlash bilan ham bog'liq bo'lib, I. E. Klyukanov bu masalani grafik usullarning funksional xarakteristikasi doirasida yoritadi [10, 58–76-b.].

"Already the elation he'd felt over his first kill had begun to dissipate, replaced now by gnawing sense of frustration and anger – why couldn't Nikki shut her face for a second?" misolida tire muallif tasviridan personajning ichki savoliga keskin o'tishni belgilaydi. Savol belgisi ichki nutqni morfosintaktik jihatdan tasdiqlasa, tire uning boshlanish chegarasini kommunikativ jihatdan kuchaytiradi [6, p. 8]. Shunga o'xshash *"Gissing had been looking intently at the giant machine – could this voluminous and intricate engine truly be the agent of progress and improvement?"* misolida tire tashqi harakatdan ichki refleksiya o'tish nuqtasidir. *"Then Aveline hit upon a solution – why not invite all the loiterers and dawdlers of Limehouse..."* misolida esa tashqi narrativ segment personaj tafakkuridagi yechimning bevosita verbalizatsiyasiga ulanadi [1, p. 218].

Tirening matn hosil qiluvchi kuchi ayniqsa muallif va personaj nutqi bir ortografik gap ichida o'zaro "to'qilganda" namoyon bo'ladi. *"He was tall, lean, tanned – why did they all have to look like tennis pros? Bernard wondered – and stood there twitching..."* misolida ikki tire ichki savolni muallif bayoni ichiga kiritadi. Natijada muallif va personaj ovozlari ketma-ket emas, balki bitta sintaktik makonda o'zaro singishgan holda beriladi. Bunday qurilish o'quvchida "ishtirok etish hissi"ni kuchaytirishini ko'rsatadi.

Shu nuqtayi nazardan tire fokalizatsiya almashinuvining grafik operatori sifatida talqin qilinishi mumkin. U faqat ikki segmentni ajratmaydi; o'quvchining "kim ko'ryapti?", "kim o'ylayapti?", "qaysi ovoz gapiryapti?" degan savollariga javob beruvchi kompozitsion chegarani yaratadi. Bunda tirening funksiyasi sintaktikdan narrativga ko'tariladi: belgi matn ichidagi ovozlarni munosabatini boshqaradi.

Tire ajratilgan aniqlovchi, ilova, takror va kengaytirilgan tavsiflarni rasmiylashtirishda ham yuqori funksional faollikka ega. Tirening kuchli ajratuvchi-ajratib ko'rsatuvchi xususiyati, emfazizmi va deyarli istalgan sintaktik pozitsiyada qo'llana olishi uni emotsional-ekspressiv nutqning muhim belgilaridan biriga aylantirishidir. Muallif punktuatsiyasining me'yoriy variantdan ongli chekinish sifatidagi tabiati N. S. Valgina tomonidan badiiy-estetik va individual-uslubiy hodisa sifatida izohlangan [15, 48–56-b.]. Affektiv punktuatsiyaning emotsional ta'sir yaratish imkoniyatlari E. A. Ivannikova tahlilida ham ko'rinadi [9, 173–193-b.].

"So many people in television struck her as a bit fake – charming, yet not altogether honest" misolida tire bilan ajratilgan sifatlovchi qism hajman kichik va leksik jihatdan nisbatan neytral. Biroq kuchli grafik chegara uni mantiqiy va emotsional jihatdan ta'kidlaydi. *"And sure enough ... Criminale would be there – concerned, interested, benign and thoughtful"* misolida ham tavsiflovchi sifatlar tire ortida alohida ritmik blokka aylanadi.

Kengroq ajratilgan tavsiflarda ekspressiv segmentatsiya yanada kuchli. *"The question echoed through time – woeful, lost"* va *"The receptionist was a tall, thin girl – icy, pale"* misollarida tire qisqa baholovchi sifatlarini kuchli pozitsiyaga olib chiqadi. Leksik konnotatsiya va punktuatsion ajratish bir-birini kuchaytirib, tavsifning semantik yukini oshiradi.

Takroriy konstruksiyalarda tire oldingi birlikni qayta nomlash yoki kengaytirish orqali emotsional va mantiqiy kuchaytirish hosil qiladi. *"The room seemed to tip ... into the mouths of many tunnels – tunnels leading in all directions through time"* misolida "tunnels" takrori tire yordamida alohida fokuslanadi. Takror oddiy redundans emas: u obrazni chuqurlashtirib, keyingi segmentga ritmik zarba beradi.

Sanovchi ilovalarda ham tire ikki funksiyani birlashtiradi: bir tomondan, umumlashtiruvchi birlikni konkretlashtiradi; ikkinchi tomondan, sanalgan detallarni bitta semantik blok sifatida ajratadi. *"The rocks over here were strewn with discarded bits of metal – engines, boilers, valves, pipes..."* misolida tire sanashni boshlash signalidir va umumiy "bits of metal" mazmunini konkret predmetlar orqali vizuallashtiradi. Bunday konstruksiya badiiy tasvirning predmetlilik darajasini oshiradi.

Jadval 1. Ingliz badiiy nasrida tirening asosiy funksiyalari va faktik ko'rinishlari

Funksiya	Misol	Sintaktik holat	Kommunikativ-estetik effekt
Ergash qismni fokuslash	<i>...nothing at all – even though I had explained...</i>	Ergash gap oldidan	Tobelikni zaiflashtiradi; keyingi xabarni fokusga chiqaradi

Izohlash-tushuntirish	<i>He recognized very well what troubled him – she played the part...</i>	Ikki semantik segment orasida	Oldingi umumiy mazmunni konkretlashtiradi
Nutq rejasi almashinuvi	<i>...anger – why couldn't Nikki shut her face for a second?</i>	Muallif nutqidan ichki savolga o'tish	Ichki nutqni ajratadi, personaj ovozi yaqinlashtiradi
Ajratilgan aniqlovchi	<i>...a bit fake – charming, yet not altogether honest</i>	Ajratilgan sifatlovchi blok	Mantiqiy va emotsional emfazis yaratadi
Takror-emfazis	<i>...many tunnels – tunnels leading in all directions through time</i>	Takroriy ajratilgan segment	Takrori semantik va ritmik jihatdan kuchaytiradi
Sanovchi ilova	<i>...bits of metal – engines, boilers, valves, pipes...</i>	Umumlashtiruvchi birlik + sanash	Konkretlashtiradi, tasvirni predmetlashtiradi

NATIJALAR

Tahlil natijalari tirening ingliz badiiy nasrida to'rtta o'zaro bog'langan sathda ishlashini ko'rsatdi. Birinchi sath – sintaktik sath: tire gap qismlari o'rtasidagi mavjud grammatik aloqani kuchli grafik chegara orqali qayta tashkil qiladi. Ikkinchi sath – semantik-stilistik sath: u izoh, konkretlashtirish, qo'shimcha ma'no, takror va tavsifni kuchaytiradi. Uchinchi sath – kommunikativ-pragmatik sath: tire muallif uchun muhim segmentni kommunikativ fokusga chiqaradi. To'rtinchi sath – matn/narrativ sathi: tire muallif nutqi bilan personaj nutqini birlashtirish, ovozlar almashinuvini belgilash va badiiy matnning ichki ritmini boshqarishda qatnashadi. Ingliz stilistikasida ekspressiv sintaksis va grafik tashkilning o'zaro aloqasi umumiy stilistik tizimning bir qismi sifatida yoritiladi [12, 121–145-b.; 14, 200–234-b.].

Birinchi natija shuki, tirening kuchi uning "kuchli ajratuvchi" tabiatida. U vergulga nisbatan segmentlar o'rtasidagi chegarani keskinlashtiradi, biroq nuqtadan farqli ravishda ularni bir ortografik va semantik butunlik ichida saqlab qoladi. Shu sababli tire bir vaqtning o'zida ajratish va bog'lash funksiyalarini bajaradi. Yozma matnning frazirovkasi va tinish belgilarining segmentatsion vazifasi haqidagi qarashlar ham kuchli va kuchsiz chegaralarning o'quvchi idrokiga ta'sirini tasdiqlaydi [16, 189–194-b.].

Ikkinchi natija – tirening funksional ma'nosi qat'iy va bir qiymatli emas. Badiiy nutqda punktuatsion sinonimiya yuzaga keladi: ayrim izohlash konstruksiyalarida tire ikki nuqta bilan, ayrim murakkab gaplarda nuqtali vergul bilan funksional yaqinlashadi. Biroq bir xil semantik munosabatni ifodalagan belgilar stilistik jihatdan mutlaq teng emas. Tire odatda keskinroq chegara, kuchliroq emfazis va yuqoriroq kommunikativ dinamika yaratadi. Azarovaning xulosasiga ko'ra, badiiy nutqda tinish belgilarining funksiyalari kesishadi va belgilar kutilmagan ma'nolar kasb etishi mumkin [4, 184–186-b.].

Uchinchi natija – tireni muallif punktuatsiyasining muhim ko'rsatkichi sifatida baholash mumkin. Belgi normativ sintaktik talab bo'lmagan joyda paydo bo'lganda, aynan shu "kutilmaganlik" uning stilistik axborotini oshiradi. Tire ortidagi segment kuchli pozitsiyaga ko'tariladi, o'quvchining qabul qilish tezligi va urg'u yo'nalishi o'zgaradi. Bu holat punktuatsion tanlovni muallifning kommunikativ niyatidan ajratib bo'lmashligini ko'rsatadi.

To'rtinchi natija – tirening emotsional-ekspressivligi faqat undov yoki emotsional leksika mavjudligiga bog'liq emas. Hatto leksik jihatdan neytral aniqlovchi yoki ilova tire bilan ajratilganda mantiqiy-emotsional urg'u oladi. Demak, ekspressivlik badiiy matnda leksik va punktuatsion vositalarning o'zaro ta'siri natijasidir.

Beshinchi natija – tire matn hosil qiluvchi birlik sifatida mikro va makrosathni bog'laydi. Mikrosathda u gap ichidagi segmentlarni ajratadi; makrosathda esa muallif va personaj ovozlarning almashinuvi, ichki nutqning paydo bo'lishi, tavsifdan refleksiya o'tish kabi narrativ siljishlarni belgilaydi. Shu bois tireni faqat "pauza belgisi" yoki "ajratish belgisi" sifatida tavsiflash uning badiiy matndagi real funksional imkoniyatlarini to'liq ochmaydi.

Xulosa

Zamonaviy ingliz badiiy nasrida tire polifunksional punktuatsion vosita sifatida namoyon bo'ladi. U sintaktik strukturaning grafik qayd etish bilan cheklanmay, semantik munosabatlarni aniqlashtiradi, kommunikativ fokusni boshqaradi, emotsional-ekspressiv segmentatsiya yaratadi va matnning narrativ tashkilida ishtirok etadi. Murakkab gaplarda tire tobekli aloqasini zaiflashtirib, ergash yoki qo'shilgan segmentning kommunikativ vaznini oshiradi; izohlash-tushuntirish konstruksiyalarida oldingi qismdagi semantik ochiqlikni keyingi qism bilan to'ldirishga tayyorlaydi; nutq rejalarining almashinuvi muallif va personaj ovozlari chegarasini belgilaydi; ajratilgan bo'laklarda esa tavsif, takror va ilovani kuchli emfatizatsiyalaydi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, tirening badiiy qiymati uning grafik shaklining o'zida emas, balki muayyan kontekstdagi funksional tanlovda yuzaga keladi. Vergul, ikki nuqta yoki nuqtali vergul grammatik jihatdan mumkin bo'lgan joyda muallifning aynan tireni tanlashi matnda qo'shimcha semantik va pragmatik axborot hosil qiladi. Shuning uchun tire muallifning individual punktuatsion strategiyasini o'rganishda diagnostik belgi sifatida qaralishi mumkin.

Keyingi tadqiqotlar uchun tire funksiyalarini korpus asosida mualliflar, janrlar va personaj nutqi bo'yicha miqdoriy qiyoslash, tire bilan funksional raqobatga kirishuvchi ikki nuqta va nuqtali vergulning distributsiyasini

aniqlash hamda original va tarjima matnlarida tirening saqlanish darajasini tekshirish istiqbolli yo'nalishdir. Bunday yondashuv punktuatsiyani normativ qoidalar majmui sifatida emas, balki badiiy ma'no yaratishning ko'p sathli semiotik mexanizmi sifatida tavsiflash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ackroyd P. The Trial of Elizabeth Cree: A Novel of the Limehouse Murders. – New York: Nan A. Talese/Doubleday, 1995. – 261 p. – ISBN 978-0-385-47707-9. URL: Google Books. [Google Books](#)
2. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса: на материале английского языка. – Москва: Высшая школа, 1984. – 211 с. URL: Электронная библиотека Вологодской ОУНБ. [Электронная версия книги](#)
3. Арнольд И. В. Графические стилистические средства // Иностранные языки в школе. – 1973. – № 3. – С. 13–20. URL: bibliografik ma'lumot akademik manbada tasdiqlangan. [Киевский национальный университет — репозиторий](#)
4. Азарова Н. Д. Лингвопоэтические, семиотические и коммуникативные основы английской пунктуации: на материале современной англоязычной художественной прозы: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Москва, 2001. – 209 с. – РГБ ОД 61 02-10/378-0. URL: DisserCat. [Карточка диссертации](#)
5. Барулина Н. Н. О некоторых закономерностях в смешении тире и двоеточия // Современная русская пунктуация: сборник статей / отв. ред. Л. И. Скворцов. – Москва: Наука, 1979. – С. 91–96. URL: каталог библиотеки ОмГУ. [Библиографическая запись и содержание сборника](#)
6. Boyle T. C. Without a Hero: Stories. – New York: Viking, 1994. – 238 p. – ISBN 978-0-670-84963-5. URL: Google Books. [Google Books](#)
7. Bradbury M. Doctor Criminale. – London: Penguin Books Ltd, 1993. – 352 p. – ISBN 978-0-14-013960-0. URL: Foyles bibliografik kartochkasi. [Foyles — Doctor Criminale](#)
8. Иофик Л. Л. Об основах английской пунктуации в связи с проблемой сложносочиненного предложения // Вопросы языкознания. – 1961. – № 4. – С. 99–105. URL: Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН. [Полный выпуск журнала, PDF](#)
9. Иванчикова Е. А. Об одном приеме аффективной пунктуации Достоевского // Современная русская пунктуация: сборник статей / отв. ред. Л. И. Скворцов. – Москва: Наука, 1979. – С. 173–193. URL: каталог библиотеки ОмГУ. [Библиографическая запись сборника](#)
10. Ключанов И. Э. К функциональной характеристике графических приемов // Стилистика художественной речи: межвузовский тематический сборник / отв. ред. Р. Р. Гельгардт. – Калинин: Калининский государственный университет, 1982. – С. 58–76. URL: электронный архив «Вестника ОГУ». [Библиографическое подтверждение](#)
11. Кобрин Н. А., Малаховский Л. В. Английская пунктуация. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательство литературы на иностранных языках, 1961. – 117 с. URL: электронная версия. [DJVU Online](#)
12. Кузнец М. Д., Скребнев Ю. М. Стилистика английского языка: пособие для студентов педагогических институтов / под ред. Н. Н. Амосовой. – Ленинград: Учпедгиз, Ленинградское отделение, 1960. – 173 с. URL: Российская государственная библиотека. [РГБ — библиографическая запись и полный текст](#)
13. Махмудов Н. М., Мадвалиев А. П., Махкамов Н. O'zbek tili punktuatsiyasining asosiy qoidalari. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2015. – 88 b. – ISBN 978-9943-28-392-3. URL: Ziyouz elektron kutubxonasi. [Kitobning to'liq PDF nusxasi](#)
14. Мороховский А. Н., Воробьева О. П., Лихошерст Н. И., Тимошенко З. В. Стилистика английского языка: учебник. – Киев: Выща школа, 1991. – 272 с. – ISBN 5-11-002536-3. URL: Национальная электронная библиотека. [НЭБ — библиографическая запись](#)
15. Валгина Н. С. Что такое авторская пунктуация? // Русская речь. – 1978. – № 1. – С. 48–56. URL: rasmiy «Русская речь» jurnali arxivi. [Статья «Что такое авторская пунктуация?»](#)
16. Выгонская Л. Н., Богомолова О. И. Фразировка письменного текста и знаки препинания // Теория и практика английской научной речи / под ред. М. М. Глушко. – Москва: Издательство Московского университета, 1987. – С. 189–194. URL: Национальная электронная библиотека. [НЭБ — «Теория и практика английской научной речи»](#)